

Український інститут з прав людини

Ukrainian Institute for Human Rights

Вих. № 126-2020_

Від 01.06.2020

щодо справи № 740/3597/17
провадження № 51-6070км19

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

ГО «Український інститут з прав людини»

щодо застосування положень частини четвертої статті 95

Кримінального процесуального кодексу України

Кримінальний процесуальний кодекс України, що набув чинності в 2012 році, отримав високу оцінку фахівців та спеціалістів в галузі права не тільки в Україні, але й серед експертів – правників Європи, а також міжнародних організацій завдяки суттєвим змінам ведення кримінального процесу.

Зокрема, новий КПК України має ряд новацій, які суттєво наближають процес здійснення кримінального судочинства до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Однією з таких новацій стало положення частини четвертої статті 95 КПК України, яка передбачає таке: «Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них».

Але навіть при наявності цього достатньо чіткого положення в судовій практиці виникає проблема, як бути із тою інформацією, яка надана підозрюваним, обвинуваченим під час процесуальних дій, які не увійшли до списку, наведеного в частині першій статті 95 КПК, зокрема, якщо інформація отримана не під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, а під час, наприклад, слідчого експерименту в порядку статті 240 КПК України.

Найбільш гостро таке питання може постати у випадку, коли обвинувачений під час судового розгляду відмовляється від своїх слів, сказаних під час слідчого експерименту, посилаючись, наприклад, на загальні засади кримінального провадження, передбачені статтею 7 КПК України, зокрема, на пункт 11 частини першої вказаної статті.

Більше того, вузьке тлумачення поняття «показання» може призвести до значних негативних наслідків, зокрема, з огляду на таке.

Під час чинності Кримінально-процесуального кодексу України 1962 року однією з найболючіших проблем, з якими стикалась в рамках кримінальної юстиції Україна в Європейському суді з прав людини, була проблема катувань, що застосовувались до підозрюваного під час попереднього розслідування. Ця проблема зафіксована в таких рішеннях Європейського суду, як «Нечипорук і Йонкало проти України», «Каверзін проти України» та багатьох інших.

З огляду на положення частини четвертої статті 95 Кримінального процесуального кодексу України зникла сама мета застосування катувань, оскільки в будь-якому випадку підозрюваний, обвинувачений мали б повторити свої показання під час судового розгляду або відмовитись від них.

Однак, якщо наведений підхід не буде застосовний до тої інформації, яка отримана від підозрюваного, обвинуваченого під час проведення інших слідчих дій, відповідно, це може призвести до іншої мети застосування катувань – з метою отримання інформації, підтвердження або не підтвердження якої під час судового розгляду може не мати визначального значення для визнання особи винною, але яка може бути використана для цілей кримінального провадження як такого.

Більше того, сам факт відмови від інформації, наданої під час слідчих дій, може не мати жодного значення, оскільки суд має тільки ознайомитись із протоколом про проведення такої слідчої дії згідно з вимогами частини шостої статті 240.

Однак, такий підхід суперечить загальним засадам кримінального провадження, визначеним статтею 7 Кримінального процесуального кодексу України, а також принципу верховенства права, передбаченим статтею 8 цього Кодексу.

Відповідно, у даному випадку необхідно вирішити, як має тлумачитись поняття «показання» в кримінальному процесі. Вузьке тлумачення охоплює тільки ту інформацію, яка надається підозрюваним або обвинуваченим під час процесуальної дії під назвою «надання показань»; широке тлумачення охоплює всю інформацію, надану підозрюваним або обвинуваченим під час слідства, в тому числі й інформації наданої ним під час слідчого експерименту.

Для вирішення цього питання доцільно звернутись до практики Європейського суду з прав людини.

Європейського суду з прав людини неоднаразово вислювався, що «Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі має довести свої справи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого» (Leonid Lazarenko v. Ukraine, № 22313/04 від 28.10.2010, п. 51). Але в ситуації, коли

інформація, отримана від підозрюваного, обвинуваченого в рамках слідчих дій не вважається показаннями, таке право може стати ілюзорним.

У справі «Алахвердян проти України» суд прийняв до уваги зізнавальні показання, які були надані заявником під час відтворення обстановки та обставин події. У наданих ним показаннях заявник не лише зізнався у вчиненні подвійного вбивства, але й також надав інформацію, яка у подальшому дозволила слідчим органам долучити до справи додаткові докази, які були використані у справі щодо заявника, у тому числі речові докази. Після отримання заявником правової допомоги захисника, вибраного ним на власний розсуд, він заявив, що не вчиняв злочинів. У цій справі національні суди у своїх рішеннях посилалися на первинні зізнавальні показання заявника, хоча і не в частинах рішень, в яких перелічувалися докази, що доводили вину заявника.

Розглянувши справу заявника, Європейський суд визнав порушення права заявника на справедливий суд, гарантоване п. 1 статті 6 конвенції. У своїх висновках Європейський суд вказав:

«56. Наскільки Уряд можна зрозуміти як такий, який стверджує, що рішення заявника надати зізнавальні показання 12 грудня 2004 року (навіть після роз'яснення йому його права зберігати мовчання) саме по собі становило мовчазну відмову від права на захисника (див. пункт 46), Суд зазначає, що факту роз'яснення заявнику його конституційного права не давати показання та пояснення щодо себе, коли він робив свою явку з повинною, не достатньо для припущення, що заявник відмовився від права на правову допомогу захисника (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Хайров проти України» (*Khayrov v. Ukraine*), заява № 19157/06, пункт 77, від 15 листопада 2012 року). Суд повторює, що немає жодних доказів, які б свідчили про те, що до надання зізнавальних показань заявнику було роз'яснено його право на правову допомогу чи що 12 грудня 2004 року слідчий проводив відтворення обстановки та обставин події за пропозицією або клопотанням заявника, а зізнавальні показання під час відтворення обстановки та обставин події були надані ним за його власною ініціативою. До того ж нічого не свідчить про те, що перед відтворенням обстановки та обставин події заявнику було роз'яснено його право не давати показання та пояснення щодо себе.

(...)

61. ... навіть хоча первинні зізнавальні показання заявника офіційно не були ключовим доказом, на якому ґрунтувався його вирок, спосіб, у який зізнавальні показання були отримані працівниками міліції, та їхній ймовірний значний вплив на подальший хід кримінального провадження щодо заявника не можуть бути не взяті до уваги Судом при оцінці загальної справедливості цього провадження (див., *mutatis mutandis*, «Дворський проти Хорватії» [ВП], (*Dvorski v. Croatia*) [GC], заява № 25703/11, пункт 111, від 20 жовтня 2015 року).

(...)

63. У наданих ним показаннях, коли він все ще мав статус свідка, заявник не лише зізнався у вчиненні подвійного вбивства, але й також надав інформацію, яка у подальшому дозволила слідчим органам долучити до справи додаткові докази, які були використані у справі щодо заявника, у тому числі речові докази. Дійсно, після отримання заявником правової допомоги захисника, вибраного ним на власний розсуд (див. пункт 21), він заявив, що не вчиняв злочинів; проте важко зрозуміти, як можна було ефективно відмовитись від цих показань, які вже призвели до збирання інших доказів проти нього.

64. Так, надані заявником 12 грудня 2004 року показання вказали національним слідчим органам межі, довкола яких вони побудували справу, а також фокус для пошуку інших підтверджуючих доказів; це безперечно неминуче вплинуло на позицію заявника (див., для порівняння, згадане рішення у справі «Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства» (Ibrahim and Others v. the United Kingdom), пункт 308, та, в якості протилежного прикладу, ухвалу щодо прийнятності у справі «Юрченко проти Росії» [Комітет] (Yurchenkov v. Russia) [Committee], заява № 38106/05, пункт 30, від 10 квітня 2018 року).

65. Крім того, Суд не може не зазначити, що як обласний суд, так і Верховний Суд України у своїх рішеннях посилалися на первинні зізнавальні показання заявника, хоча і не в частинах рішень, в яких перелічувалися докази, що доводили вину заявника (див. пункти 28 і 31).

(...)

67. Повторно наголошуючи на особливо ретельній оцінці, яка має застосовуватися у разі відсутності вагомих підстав, які б виправдовували обмеження у доступі до захисника, Суд вважає, що у порушеному щодо заявника кримінальному провадженні, розглянутому загалом, не було виправлено процесуальних недоліків, які виникли на стадії досудового слідства. Цей висновок змушує Суд визнати, що Уряд переконливо не довів, що за виняткових та конкретних обставин справи загальну справедливість кримінального провадження не було непоправно порушено обмеженням доступу до захисника 12 грудня 2004 року.

68. З цього випливає, що у цій справі було порушено пункт 1 та підпункт «с» пункту 3 Конвенції.»

У справі «Гелетей проти України» Європейський суд також розглянув питання отримання показів заявника під час відтворення обставин та обстановки події. Такий процесуальний захід було проведено за відсутності захисника та відмови заявника від права на захист. У мотивувальній частині рішення Європейський суд зазначив, що «визнаючи заявника винним у вчиненні розбою та умисного вбивства, Апеляційний суд Закарпатської області прямо посилався на (i) зізнавальні показання, надані заявником під час відтворення обстановки та обставин події 22 серпня 2004 року, та (ii) доказ, знайдений після цих показань, як на підстави для його засудження (див. [пункт 25](#)). Дійсно, суд розглядав його показання з урахуванням інших доказів, які були у його розпорядженні. Проте жоден із цих доказів, у тому числі зізнавальні показання, надані співобвинуваченими заявника на стадії слідства, не був прямим доказом. Правда також, що заявник вперше зізнався у вчиненні злочину у присутності захисника до відтворення обстановки та обставин події. Проте Суд зазначає, що під

час відтворення обстановки та обставин події заявник не лише підтвердив, що він вчинив розбійний напад і вбивство М., але й показав працівникам міліції місце злочину - зокрема, місце, де він сховав биту, якою він, як стверджується, вбив М. (він нічого не зазначав із цього приводу у попередніх зізнавальних показаннях - див. пункти 10 та 12). Під час негайного огляду, здійсненого працівниками міліції, було знайдено биту з плямами крові, використану як доказ у справі. Суд визнає, що після залучення захисника, обраного ним на власний розсуд, він у принципі міг стверджувати, і він зробив це (див. [пункт 22](#)), що він не вчиняв розбою та вбивства М.; проте важко зрозуміти, яким чином можна було б ефективно відмовитися від показань щодо місцезнаходження бити після того, як її фактично було знайдено та оглянуто працівниками міліції. Отже, Суд вважає, що показання, надані заявником за відсутності захисника під час відтворення обстановки та обставин події 22 серпня 2004 року, вплинули на всі показання, які він міг дати пізніше. На думку Суду, наведені аргументи переважають над тими, що наведені у пункті 61, які б могли свідчити на користь визнання провадження справедливим.

64. Крім того, Суд зазначає, що під час судового розгляду заявник оскаржив докази, отримані з порушенням його права на захист, та заперечив проти їхнього використання. Проте суд першої інстанції відхилив його аргументи (див. пункти 25-28). Верховний Суд України, який розглядав справу у другій (та останній) інстанції, відхилив скарги заявника одним загальним реченням, взагалі не розглянувши відповідні аргументи (див. пункт 32).

65. Суд доходить висновку, що Уряд не зміг переконливо довести, що за виняткових та конкретних обставин справи загальну справедливість судового розгляду справи заявника не було непоправно порушено у зв'язку з обмеженням доступу заявника до правової допомоги під час відтворення обстановки та обставин події 22 серпня 2004 року за відсутності вагомих підстав.

66. Наведених міркувань достатньо для Суду, щоб дійти висновку, що було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з цим (див., для порівняння, рішення у справі «Трутень проти України» (Truten v. Ukraine), заява № 18041/08, пункти 74 та 76, від 23 червня 2016 року).».

З огляду на вказані висновки Європейського суду і методологію розгляду впливу інформації, отриманої під час слідчого експерименту від заявників у вказаних справах, на загальну справедливість розгляду справ можна стверджувати, що для цілей оцінки справедливості судового розгляду справи Європейський суд не відокремлює класичні «показання» підозрюваного або обвинуваченого, надані слідчому, та іншу отриману від нього інформацію, включаючи інформацію, отриману в результаті слідчого експерименту.

Враховуючи наведене вище, вбачається за доцільне задля задоволення вимог статей 7 та 8 Кримінального процесуального кодексу України розглядати будь-яку інформацію, отриману від підозрюваного, обвинуваченого не тільки під час допиту, але й під час інших процесуальних дій, показаннями і застосовувати до таких показань гарантії, передбачені частиною четвертою статті 95 КПК України.

**Виконавчий директор
ГО «Український інститут з прав людини»**

Є.О. Нецветаєв